

Szigligeti Edéről

Ma, mikor az élet csak úgy ontja a tragikus formákat és mikor mindnyájan mellünkön érezzük a Végtérde nyomását, jóleső ellágyulással emlékezünk meg Szigligeti Edéről, az élet csacska és színes jeleneteinek bravuros fényképezőjéről, kinek legnagyobb becsvágya volt szemtől-szembe találkozni a tragikummal és olyan tragédiát hozni ki belőle amit még a szigorú Gyulai Pál is megdicsérelhetett volna. Hasztalan volt azonban itt a legjobb igyekezet is. A kor, melyben Szigligeti élt, nem nyújtott, mint Erzsébet királynő Angolországa, Shakespeare-nek modelleket, kik egyéniségük, akaratuk vagy szenvedélyük fokozásában és imádatában el tudtak volna menni a végzetrel, a megállapodott világrenddel való dacolással. A polgári társadalom és a nagyvárosi élet kialakulása, mely Szigligetinek több mint negyvenéves drámáiról pályáján tükrözésre kínálkoztak, éppen a legkülönbözőbb egyéniségek, foglalkozási körök és életfelfogások megalkuvását igényli elsősorban s amíg a vigjátékírónak témát téma után szolgáltat, a tragédia szomoruzemű istenasszonyát egészen közömbösen hagyja. Es nemcsak a kor, melyben élt, de magának Szigligetinek lelki összetétele is majdnem teljesen érzéketlen volt a mélységesen drámái iránt. Mégis, hogy ennek a teljesen harmónikus életnek meglegyen a maga belső harca, önmagával való keserű elégedetlensége, a kor diaválja: a Shakespeare-bámulat és kritikusaiknak folytonos ösztöklése, makacs ideálul tüzettk vele maga elé a magyar tragédia megteremtését. *Béldi Pál*-ban, *Valéria*-ban, a *Világ urá*-ban és a *Trónkereső*-ben nem is járt már messze ettől. Amit az elgondolás a jellemek tragikus összetételében és a sorsteremtette helyzetek bonyolultában csak elérni képes, amit a színpad ismerete tablók összeállításában csak sugálni tud és ami tetszetősét a nyelvismeret a drámai párbeszédekben csak felsorakoztathat, mindaz megtalálható Szigligeti jobb szomorujátékaiban,

anélkül azonban, hogy saját lelki problémájaként át tudta volna érezni egyetlen hősenek is válságát. Lám, *Katona*, jóval előtte, ismeretlenül és csak alig egypár évet töltve a színház körül, megírta *Bánk bán*-ját s ezzel egy csapásra feljutott arra a magaslatra, hová az igazi ihlet hiánya miatt Szigligetinek nem lehetett elérkeznie. De *Katona* nem volt *Katona*, hanem tudott Bánk lenni, tudott a magyarság lenni: azaz fájó, öntestébe marcangoló, gyönyörű akarát, lehetetlenségek felé lobbanó férfiáhitat, nagyokat merő és nagyokat zuhanó, tűzben ércébe forrt és mosolytól ellágyuló, Szigligetlin sohase remegett át az örvények szélén járó szenvedélyesek kínja és kéjje, sohase volt más, mint ami volt és sohase lett azzá, amivé lenni akart. Ami benne lekötő és emlékezésre hívó, az nemzeti élelünknek egy verőfényes, harmónikusan fejlődő korszaka, melynek felületét senki nála játszóiban, kedvesebben és maradandóbban nem örökölte meg. A Nemzeti Színház hősi korszaka, az első lelkes, teli házak, melyek magyar szerzőnek tapsoltak, vándorszínészek bohémkodó nyomora, majd győztes bebizakozása a megbecsült pályák közé, a felserdülő pesti élet kávéházainak, jellegzetes figuráinak színpadra vitele, mindez a derűs mult nemcsak, hogy összefüggésben van vele, de majdnem ő maga, Szigligeti.

1834-ben jött fel Pestre és *Szatmáry* Józsefnek hívták. Apja azért küldte ide, hogy jogi tanulmányait tovább folytassa. Egy színlap azonban és veszületet hajlama másként döntött sorsa felett. Egy alkalommal, mint maga írja naplójában, augusztus 9-ikén, egy színlap hívta magára figyelmét: „Szabad királyi nemes Buda fővárosa színházában, Nemzeti Játékszin. Szombaton, Augusztus 9-ikén 1834. Az *Ósanya*. Szomorujáték 5 felvonásban. *Grillparzer* munkája. Magyarra tette *Vass István*”. A szereplők között voltak *Bartháné*, *Mezgeri* és *Fáncsi*. Mi játszódhatott le a szerény, ismeretlen fiatalember lelkében ez előadás alatt? Hiszen már, mint gyerek folyton színházadit jät-

szott. És most szeme előtt folyt le a komoly, tündéri játék. Jövendő hírenek, a benne rejlő Szigligeti dicsőségének előérzése nem remegett át rajta, mikor önmagát odaadón figyelte az előadást? Abban az időben még színháza se volt Pestnek. Polgáraink jórészt németek voltak és főuraink a párisi opera frakkos bámészeit szaporították. A végzetes hatás, mit e darab előadása rá tett, nem volt-e vajon öntudatalatti megérzése a három év múlva megnyíló nemzeti színháznak, az ő száza megmaladó eredeti darabjának, melylyel több mint negyvenéves írói pályája a színpadot gazdagította? Mindezen benne volt már bizonyára, mint a lepecsételt papirtekercs, melyet feltörni és kigöngyöliteni csak az időnek van joga. Másnap jelentkezett a színház igazgatójánál és tíz nap múlva saját nevét is olvashatta a színlapon a szereplők között. Még ugyanazon évben írta első darabját is, a *Megjítzött cselek*-et, melylyel az öreg *Döbrentey*-hez ment fel. *Döbrentey*-nek tetszett a darab és szeretett volna segíteni is a fiatal írón, de magyar darabra nem volt rendelkezésre álló alap. „Baj, baj — mondta az öreg — nem tudom, hogy segítsünk rajt”. No de majd gondolunk valami okosat! Néhány nap múlva aztán hívták Szigligetit és leszámolt elé ragyogó arccal 30 forintot 90 darab ezüst huszasban. Az ifjú írónak ellálló szemézből az óriási honorárium láttára, *Döbrentey* kezét dörzsölve örömeiben, szólt neki: „Ugy-e, hogy mégis csak sikerült? Rászedtük a németet, hogy bevehessük a számadásba, azt írtuk be, hogy a *Megjítzött cselek* némelből van fordítva.”

Szigligeti működése első éveiben is jellemzi már fáradhatatlan tevékenysége. A történelmi drámára veti magát és *Vörösmarty* meg *Bajza* hatásai alatt, kik a francia romantikus drámát helyezik az érdeklődés előterébe, egyremásra írja a borzalmas és bonyodalmas szövésű tragédiákat. A dráma belső törvényeiről még halvány fogalma sincs, sőt a színpadot is, bár már évek óta rajta dolgozik, nem saját tapasztalatai révén használja ki a hatás előérésére, hanem idegen mintákból, készen veszi át a

szinszerűséget. Első önállóbb műve éppen a *Rózsa* volt, melyet 1840. nov. 30-ikán adtak elő először a Nemzeti Színházban. A darab tizenöt előadást ért és 1856-ban újították fel először. Ekkor már csak egyszer játszották. A *Rózsa* azóta lekerült a műsorról. A hosszú pihenés azonban, azt hiszem, csak használt neki. Most mint régi színi életünk egyik legszebb emléke támadt fel.

*

Szigligeti azonban a magyarosodó pesti polgárságot nem történelmi vígjátékaival, hanem a népszínművel hőditotta meg. Könnyű ellágyulások, zenés betétek és dalok, a más érdeklő kérdések érintése és magyar levegő, ez kellett a még bizonyos mértékig kiskoru pesti színházi közönségnek s a népszínmű monduzt tudta adni. Szigligeti első népszínműve, a *Szökött katona*, egy csapatra kedvelté tette a Nemzeti Színházat s magát a szerzőt is a közönség előtt. A harc, mely idáig a német és a magyar színház között folyt, eldőlt végérvényesen ez utóbbi javára. Elég csak az egykoru lapokat forgatni, hogy meggyőződést szerezzünk arról az eddig példátlan sikerről, mit a *Szökött katona* elért. A *Pesti Divatlap* 1844-iki első számában olvassuk a következőket: „Nemzeti színpadunk az újév beálltával a *Szökött katonával* nyitott meg. Közönség a jeles darabnak bár tizenegyedzeri előadásán, még mindig folyvást tetemes számmal. A színház ki van világítva, s a páholyok egy-egy bokrétaival felékítve, s mi több a nemzeti három színekkel nyomtatott színházi cédulákon: egy csinos boldog néjvi kívánat fogadá a belépőt.”

Ugyanerről az előadásról a *Honderű* így ír: „Színre került a *Szökött katona*, minden zugában annyira telt ház előtt, hogy megoldni is lehetetlen vala. Öröm volt hallani a sok idegenajkuakat, mely részvétellel magyaráztatták maguknak ismerőik által a színpadon történők vagy tetszetősebb mondatok értelmét, meglátni a részvét könnyeit, a *Szökött katona* sorsa által annyi szép szemekben csillogókat.”

Nem egy forró vagy ünnepélyes esetnek volt diadala egy-egy Szigligeti-népszínmű a Nemzeti Szín-

házban. A *Két pisztoly*, a *Cigány*, a *Csikós*, mind feléhehetően színpadi alkotásokra adtak alkalmat színészeinknek, kiknek egykor előadásaikban apáink és nagyapáink gyönyörködtek. A népszínmű és a történelmi dráma volt az, melyen keresztül jó és balidőkben Szigligeti lelkesítő vagy felejtető megindulásokba leginkább tudta ragadni közönségünket. Ezért nem csupán színművek ezek, hanem elemei és forrásai a nemzeti léleknek, megélt hangulatok, melyek már örökké öröklődnek az eljövendő generációk érzelmi életében. II. Rákóczi Ferenccel foglalkoztunk 1849-ben, az elnyomatás legszomorubb napjaiban adta a Nemzeti Színház. *Kossuth Hírlapja* e szavakkal emlékezik meg az előadásról: „Mi köszönetet mondunk Szigligeti urnak, hogy éppen most jön darabjával s napi fáradalmaink után, mulatságra szánt pár órácskánkat arra használja fel, hogy felzaklassa ereinkben a vért s emlékeztetni tanítván bennünket, előkészítsen a jövőhöz.” Könyv toltuk mindenkinek szemébe, mikor a színpadról e szavak hallatszottak le:

„Oh, Isten! Hiszen nekünk nincs hazánk! . . . Csak a szabadnak van hazája! . . .”

E szomorú időkben írta Szigligeti a legjobb magyar bohózatot, a *Liliumfit*. Ebben nem követi egy kritikusanak utasításait sem, nem lebeg előtte semmiféle külföldi példa, egyszerűen csak önmagát adja és olyan embereket, akiket szeret és úgy, ahogy ő látja őket, játékos temperamentuma frissességét és elevenséget tud adni az egész darabnak, az első szótól az utolsóig. A vígjáték és különösen a bohózat felelt meg legjobban az ő művészi szemléletének. Ugyszólván egész életét a színpadon töltötte s főleg a kulisszák mögött. Az előtérben szaváló, pathetikus hősöknek és történeteknek mindig szembe előtt volt a visszája. Ezt a kettős látást: a gesztust és annak lítkos rugóját, a szót és a mögötte levő rejtett gondolatot átvitte az élet szemléletére is. Mosolygott akkor, mikor mások boszankodtak valamin és kacagott ott, hol mások dühöngtek. Lelke derűsen tükrözte vissza a mindennapi élet kuszáit, kínos vergődéseit s akik hozzá

jártak iskolába, megtanulták tőle, hogy az egész világ ránk mosolyog, ha mi mosolylyal ajkunkon megyünk elébe . . . A *Mama*, *Nőuralom*, *Fenn az ernyő*, *nincsen kas* legsikerültebb alkotásai ennek a humoros szemléletnek.

Szigligeti színdarabjai a magyar kritikának majd félszázadon keresztül legkiadósabb anyagát képezték. *Bajzától*, *Vörösmártutól* és *Szontaghtól* kezdve egészen *Péterfy* Jenőig nem volt egyetlen egy nevesebb kritikusunk sem, ki ne lett volna perlekedésben vele és ne adott volna neki tanácsot arra nézve, hogy miként írhatna jó színdarabot. Leghevesebb vitái *Salamon* Ferencsel voltak és legkitartóbb, legméltányosabb kritikusa *Gyulai* Pál volt. Termékenysége és sikerei nem csoda, ha feltékenységet keltettek itt-ott. Több mint száz darabját adták elő s ezek közül nem egy meghaladta a száz előadást, ami régen nagy szó volt. Huszonegy műve nyert pályadíjat, ami maga többet tesz ki kétezerkétszáz aranyánál. De ha mások feltékenyek is voltak rá, ő maga a legszívesebb támogatásban részesített minden felbukkanó tehetséget. Több darabja bukott meg, mint három más színműirónak összes művei együttvéve, de ez egy cseppet sem vette el a kedvét. Maga a termékenység volt ő, válogatás és skrupulus nélkül való erő, jónak és rossznak egyaránt a bőségszaruja.

Nem egy darabját lefordították németre is, sőt a *Cigányt* finnül is játszották a helsingforszi színházban. „Mustalainen” címen, Szinyei J. fordításában. Mindezeknek a pontos összeállítása még ma is hiányzik, minthogy nem akadt irodalomtörténetíró, ki megírta volna Szigligeti életét.

Remélhetőleg a Rózsa felelevenítése hozzá fog járulni ahhoz, hogy a színházak Szigligeti újra felvegyék műsoraikra. Legalább is harminc olyan darabja van, melyet ma is el lehet és el kell játszani. Bizonyos, hogy a közönség, melynek egykor bálványja volt Szigligeti, ma is meg fogja találni vele a kapcsolatot.

Index.